

Toetsingsadvies over het milieueffectrapport
en aanvulling
Landelijke Beleidsnota Schelpenwinning

17 november 1998

873-76

ISBN 90-421-0420-1
Utrecht, Commissie voor de milieueffectrapportage.

commissie voor de milieueffectrapportage

Minister van Verkeer en Waterstaat
T.a.v. dhr. ir. B. de Jong
Postbus 20906
2500 EX DEN HAAG

uw kenmerk
AKO - 5833

uw brief
d.d. 13 juli 1998

ons kenmerk
U672-98/Mo/bj/873-77

onderwerp
toezending toetsingsadvies m.e.r. Landelijke
beleidsnota Schelphenwinning

doorkiesnummer
(030) 234 76 07

Utrecht,
17 november 1998

Met bovengenoemde brief stelde u de Commissie voor de milieueffectrapportage (m.e.r.) in de gelegenheid een toetsingsadvies uit te brengen over het milieueffectrapport (MER) ten behoeve van de besluitvorming over de Landelijke beleidsnota Schelphenwinning. Overeenkomstig artikel 7.26 van de Wet milieubeheer (Wm) bied ik u hierbij het advies van de Commissie aan.

De Commissie hoopt met haar advies een constructieve bijdrage te leveren aan de besluitvorming. Zij zal gaarne vernemen hoe u gebruik maakt van haar aanbevelingen. Dit houdt in dat de Commissie graag te zijner tijd het besluit en de evaluatiedocumenten krijgt toegestuurd.

ir. N.G. Ketting
voorzitter van de werkgroep m.e.r.
Landelijke beleidsnota Schelphenwinning

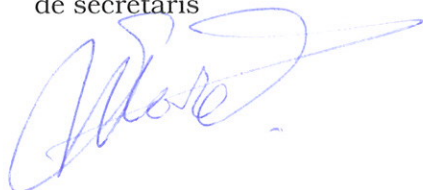
toetsingsadvies milieueffectrapport en aanvulling voor de
Landelijke beleidsnota Schelpenwinning

Advies op grond van artikel 7.26 van de Wet milieubeheer over het milieueffectrapport over
de Landelijke beleidsnota Schelpenwinning,

uitgebracht aan de Minister van Verkeer en Waterstaat door de Commissie voor de milieuef-
fectrapportage; namens deze,

de werkgroep m.e.r. Landelijke beleidsnota Schelpenwinning,

de secretaris

drs. S.A.A. Morel

de voorzitter

ir. N.G. Ketting

Utrecht, 17 november 1998

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
1. Inleiding	1
2. Oordeel over het MER en de aanvulling op het MER	2
2.1 Algemeen	2
2.2 Toelichting op het oordeel	3

Bijlagen

1. Brief van het bevoegd gezag d.d. 13 juli 1998, waarin de Commissie in de gelegenheid wordt gesteld om advies uit te brengen
- 1a. Brief van het bevoegd gezag d.d. 19 oktober 1998 aangaande aanvulling
2. Kennisgeving in Staatscourant nr 130 d.d. 14 juli 1998
3. Projectgegevens
4. Lijst van inspraakreacties en adviezen
5. Memorandum

1. INLEIDING

De Minister van Verkeer en Waterstaat bereidt een Landelijke Beleidsnota Schelpenwinning voor. Die nota gaat over de winning van schelpen uit de zeebodden van het Waddengebied (inclusief de zeegaten), de Noordzee (voor de kust van Noord- en Zuid-Holland) en de Zeeuwse zoute wateren.

De nota zal onder andere winplaatsen aanwijzen. Bovendien is duidelijk, dat het gezamenlijk oppervlak van de winplaatsen in elkaars nabijheid de 500 hectare – in de Waddenzee 100 ha – te boven zal gaan. Om die reden moet, op grond van het Besluit milieueffectrapportage (m.e.r.), ten behoeve van een besluit over dit landelijk beleid een milieueffectrapport (MER) worden opgesteld.

Bij brief van 13 juli 1998¹⁾ heeft de Minister van Verkeer en Waterstaat de Commissie voor de milieueffectrapportage (m.e.r.) in de gelegenheid gesteld om advies uit te brengen over het opgestelde milieueffectrapport (MER). Het MER is op 14 juli 1998 ter inzage gelegd²⁾.

Het advies is opgesteld door een werkgroep van de Commissie voor de m.e.r.³⁾ De werkgroep treedt op namens de Commissie voor de m.e.r. en wordt verder in dit advies 'de Commissie' genoemd.

Bij de toetsing heeft de Commissie de via het bevoegde gezag ontvangen inspraakreacties en adviezen betrokken⁴⁾. Voor zover relevant in het kader van het advies wordt er met voetnoten naar verwezen⁵⁾. In het onderhavige advies is de inspraak verwerkt in bijlage 5, waarin de Commissie vragen voor de aanvulling op het MER heeft gespecificeerd, mede naar aanleiding van de inspraakreacties. Op grond van artikel 7.26, lid 1 van de Wm toetst de Commissie:

- aan de richtlijnen van het MER⁶⁾, zoals vastgesteld op 2 juli 1997;
- op eventuele onjuistheden⁷⁾;
- aan de wettelijke regels voor de inhoud van een MER⁸⁾.

Tijdens de toetsing inventariseert de Commissie eerst of er tekortkomingen zijn in het voldoen aan de wettelijke vereisten en de richtlijnen en gaat zij na welke onderdelen van het MER in aanmerking komen voor een positieve vermelding. Vervolgens beoordeelt de Commissie de ernst van de tekortkomingen. Daarbij staat de vraag centraal of de benodigde informatie aanwezig is om het milieubelang een volwaardige plaats te geven bij de vaststelling van de landelijke nota schelpenwinning. Is dat naar haar mening niet het geval dan betreft het een *essentiële tekortkoming*. De Commissie zal dan adviseren tot een aanvulling. Overige tekortkomingen worden in het toetsingsadvies opgenomen, voor zover ze kunnen worden verwerkt tot duidelijke aanbevelingen voor het bevoegde gezag. Deze werkwijze impliceert dat de Commissie zich in het advies tot hoofdzaken

---

1 Zie bijlage 1.
2 Zie bijlage 2.
3 Zie bijlage 3 voor de samenstelling van de werkgroep en andere projectgegevens.
4 Wm, artikel 7.26, lid 2.
5 Voor een overzicht van de reacties zie bijlage 4.
6 Wm, artikel 7.23, lid 2.
7 Wm, artikel 7.23, lid 2.
8 Wm, artikel 7.10.

beperkt en niet ingaat op onjuistheden of onvolkomenheden van ondergeschikt belang.

Tijdens de toetsing heeft op 5 oktober 1998 een gesprek plaats gevonden tussen de Commissie het bevoegde gezag en de initiatiefnemer. Daar heeft de Commissie (mede naar aanleiding van de inspraakreacties) kenbaar gemaakt dat het MER naar haar oordeel op een aantal onderdelen onvolledig is. Naar aanleiding daarvan heeft het bevoegde gezag de Commissie verzocht de advisering op te schorten om de initiatiefnemer in de gelegenheid te stellen om een aanvulling op het MER te maken. De aanvulling is op 15 oktober 1998 naar de Commissie gezonden⁹). De aanvulling heeft niet ter visie gelegen, zodat de Commissie in haar toetsingsadvies geen rekening heeft kunnen houden met de inspraak op de aanvulling. De Commissie adviseert de aanvulling bij het besluit over het beleidsplan ter visie te leggen. De Commissie acht tijdige ter visie legging tevens van belang omdat de aanvulling op het MER enkele beleidswijzigingen bevat ten opzichte van de ontwerp-beleidsnota voor schelpenwinning. De Commissie heeft bij de toetsing tevens gebruik gemaakt van een achtergronddocument¹⁰). Zij heeft dit document beschouwd als onderdeel van het MER en adviseert ook dit document ter visie te leggen met de aanvulling op het MER.

Dit advies van de Commissie bevat het oordeel over het MER inclusief de aanvulling.

2. OORDEEL OVER HET MER EN DE AANVULLING OP HET MER

2.1 Algemeen

De Commissie is van oordeel dat de **essentiële informatie in het MER en de aanvulling tezamen aanwezig** is om het milieubelang een volwaardige plaats te kunnen geven in de besluitvorming.

Bij de toetsing van het MER voor de beleidsnota schelpenwinning constateerde de Commissie dat op enkele essentiële onderdelen het MER te weinig informatie bevat.

De aanvulling op het MER gaat, gezien de beschikbare kennis, op voldoende wijze in op deze punten. De Commissie concludeert na toetsing van het MER en de aanvulling dat nog relatief beperkt inzicht bestaat in de mogelijke milieugevolgen van het voorgenomen beleid, omdat een aantal belangrijke leemten in kennis resteert die de aanvulling op het MER ook heeft benoemd. De Commissie acht het van belang dat deze leemten in kennis worden ingevuld door monitoringsonderzoek. De Commissie adviseert de resultaten van het monitoringsonderzoek te gebruiken bij de voortdurende evaluatie van het vastgestelde beleid en waar nodig dit beleid en de op basis daarvan verleende vergunningen tussen-

---

9 Zie bijlage 1a.

10 Cramer (1998): De beschikbaarheid van schelpen voor schelpenwinning. RIKZ-98.xxx, in concept.

tijds bij te stellen. In paragraaf 2.2 worden dit oordeel en de aanbevelingen van de Commissie voor de inhoud van het evaluatieonderzoek toegelicht.

2.2 Toelichting op het oordeel

De essentieel geachte tekortkomingen in het MER betroffen¹¹⁾:

- de raming van de behoefte aan schelpenmateriaal;
- de winbaarheid van schelpenmateriaal;
- de selectie van alternatieven;
- de beschrijving van milieugevolgen;
- de benadering van het aspect duurzaamheid;
- de weergave van leemten in kennis.

Deze punten werden ook in de inspraakreacties aan de orde gesteld. De Commissie heeft een aanvulling gevraagd op deze onderdelen. Hieronder wordt het oordeel van de Commissie over het MER en de aanvulling toegelicht op die essentieel geachte punten.

De raming van de behoefte aan schelpenmateriaal

De Commissie heeft gevraagd in de aanvulling de behoefte aan schelpenmateriaal nader te onderbouwen. Rekening houdend met de beschikbaarheid en de wenselijkheid van toepassing van alternatieve grondstoffen wordt de winningsbehoefte geraamd op 300.000 m³/jaar. De Commissie merkt op dat het bevoegde gezag in de aanvulling op het MER inmiddels een beleidswijziging ten opzichte van de oorspronkelijke beleidsnota heeft aangekondigd. Deze houdt in dat de Oostelijke Waddenzee, het gebied ten oosten van het wantij van Terschelling, wordt gevrijwaard van schelpenwinning. Dat heeft als consequentie dat de hoeveelheid te winnen schelpen wordt verminderd met de hoeveelheid die tot nu toe jaarlijks in de Oostelijke Waddenzee wordt gewonnen, te weten 10.000 m³ schelpen. Aldus stelt de aanvulling vast dat in de beleidsnota rekening zal worden gehouden met een jaarlijkse schelpenwinning van 290.000 m³.

De Commissie constateert dat duidelijk is in welke orde grootte de jaarlijkse schelpenbehoefte zich beweegt, maar dat er tevens een grote onzekerheidsmarge is in de behoefte raming

- De Commissie adviseert in het evaluatieprogramma voor de beleidsnota ook de ontwikkelingen in de afzet en de ontwikkelingen in de behoefte aan schelpenmateriaal en alternatieven daarvoor op te nemen.

Het MER en de aanvulling geven aan dat in de behoefte raming voor schelpenmateriaal geen rekening is gehouden met verschillende soorten schelpen. De markt geeft de voorkeur aan kokkels, maar om te kunnen voorzien in de totale behoefte aan schelpen wordt ook *Spisula* van belang. De milieugevolgen van winning van *Spisula* zijn echter nauwelijks bekend, zodat er reden is de omvang van de winning van deze schelpen vooralsnog zoveel mogelijk te reduceren en in overeenstemming te brengen met de vraag naar deze schelpen.

---

11 zie voor een gedetailleerde uitwerking bijlage...

- De Commissie adviseert in het evaluatieprogramma op te nemen dat wordt nagegaan wat de toepassingsmogelijkheden van Spisula zijn, en wat de consequentie hiervan is voor de behoefteeraming en daarmee de hoeveelheid te winnen Spisula.

De winbaarheid van schelpenmateriaal

De Commissie constateerde dat het MER weliswaar duidelijk maakt dat de aanwas aan schelpenmateriaal voldoende is, maar dat niet duidelijk is of de schelpen in winbare hoeveelheden aanwezig zijn. De aanvulling geeft aan dat geconcentreerde, dus winbare hoeveelheden aanwezig zijn met name in de geulen van de buitendelta's. Een belangrijke leemte in kennis wordt gesignaleerd met betrekking tot de winbaarheid van Spisula. Indien deze niet geconcentreerd maar verspreid voorkomen, nemen de milieugevolgen in omvang toe omdat een groter oppervlak bevist moet worden. Om dit te voorkomen heeft het bevoegd gezag in de aanvulling aangegeven dat winning alleen mag plaatsvinden in de concentratiegebieden, dat wil zeggen in de geulen. De Commissie acht dit een belangrijke preventieve maatregel. Deze kan echter tot gevolg hebben dat niet voldoende schelpenmateriaal gewonnen kan worden.

- De Commissie beveelt aan in de beleidsnota aan te geven wat de criteria zijn voor verlening van vergunningen (bijvoorbeeld aantal kilogram schelpen per m² of per m³), op basis van het principe dat winning van schelpen buiten concentratiegebieden niet wordt toegestaan. Ook adviseert de Commissie in de beleidsnota aan te geven wat de consequentie is voor de vergunningverlening als door deze maatregel niet voldoende schelpmateriaal gewonnen kan worden. Tot slot acht de Commissie het van belang om in het evaluatieonderzoek het ontwikkelen van criteria voor de winbaarheid van Spisulaschelpen op te nemen.

De selectie van alternatieven

De Commissie had geadviseerd in de aanvulling aan te geven in hoeverre in de alternatieven rekening gehouden kan worden met het vermijden van schelpenwinning in ecologische kwetsbare wingebieden (bepaalde geulen/geulranden, hard substraat). De aanvulling geeft aan dat het beleid zodanig wordt aangepast dat winning in de Oostelijke Waddenzee niet meer plaatsvindt. De aangevoerde milieuargumenten in de aanvulling op het MER maken naar de mening van de Commissie niet duidelijk waarom juist de Oostelijke Waddenzee wordt afgesloten en niet de Westelijke Waddenzee. Het is nog onduidelijk welke milieuwinst met deze maatregelen behaald kan worden. Niettemin is de Commissie van mening dat door deze maatregel mogelijkheden ontstaan voor herstel van onderwaterbiotopen. Door het evaluatieonderzoek kan hierin meer inzicht ontstaan.

- De Commissie beveelt aan in de beleidsnota op milieuhoudelijke gronden te motiveren waarom juist de Oostelijke Waddenzee wordt gesloten voor de winning van schelpen. Ook adviseert zij in het evaluatieonderzoek aan te geven hoe door monitoring wordt nagegaan of, en zo ja in welke mate, herstel van onderwaterbiotopen kan plaatsvinden. Tevens adviseert de Commissie in het evaluatieonderzoek na te gaan of ook in de Westelijke Waddenzee op ecologisch kansrijke locaties herstel van onderwaterbiotopen kan plaatsvinden door beperking of stopzetten van schelpenwinning.

De beschrijving van milieugevolgen

De Commissie adviseerde in het MER in te gaan op de gevolgen van de schelpenwinning voor *Spisula*, bodemleven en geulranden. De aanvulling beschrijft de resultaten van onderzoek naar het ecologische herstel na zandwinning voor de kust van Terschelling. Hieruit blijkt dat herstel van de bodemfauna mogelijk is in een periode van minimaal 2 tot 2,5 jaar.

■ De Commissie adviseert in het evaluatieprogramma op te nemen op welke wijze wordt onderzocht in hoeverre herstel optreedt op de locaties waar schelpenwinning heeft plaatsgevonden. Van bijzonder belang hierbij is de invloed op *Spisula*. Ook adviseert de Commissie in het evaluatieprogramma op te nemen dat onderzoek wordt gedaan naar het belang van schelpenbanken voor het afzetten van eieren, en de ontwikkeling van biotopen die belangrijk zijn voor levensstadia van Noordzeeorganismen. Als meer inzicht ontstaat in de ecologische functie van schelpenbanken, ontstaat tevens meer inzicht in de milieugevolgen van het (gedeeltelijk) verdwijnen van deze schelpenbanken door schelpenwinning.

De geulranden vormen een kwetsbaar milieu dat mogelijk belangrijk beïnvloed wordt door schelpenwinning. De aanvulling op het MER stelt dat aantasting van de geulranden de dynamiek in het gebied lokaal kan verhogen. Dit kan volgens de aanvulling zelfs als positief worden gezien. De Commissie is van mening dat het MER en de aanvulling deze veronderstelling niet onderbouwt op milieuhoudelijke gronden. Op dit vlak bestaan leemten in kennis.

■ De Commissie adviseert in het evaluatieprogramma op te nemen dat de gevolgen van (kleinschalige) schelpenwinning aan geulranden onderzocht worden, alvorens wordt besloten op grotere schaal winning van (fossiele) schelpen in geulranden toe te laten.

De benadering van het aspect duurzaamheid

Het MER onderkende onvoldoende dat de winning van kleischelpen niet duurzaam is, aangezien het gaat om schelpvoorraden die niet meer aangevuld worden. De aanvulling geeft aan dat er in ieder geval één situatie is waarin zich een nieuwe schelpenbank heeft gevormd. De Commissie is echter van mening dat het hier gaat om een situatie die niet veel zal voorkomen.

Tevens adviseerde de Commissie in de aanvulling duurzaamheid te benaderen ook vanuit de invalshoek "ontwikkelingspotenties" voor ecosystemen/ecotopen. In de aanvulling op het MER heeft het bevoegde gezag hierop ingespeeld door aan te geven dat in de Oostelijke Waddenzee geen schelpenwinning meer zal plaatsvinden. De Commissie heeft hierover onder het kopje "selectie van alternatieven" reeds een aanbeveling gedaan.

Toetsing aan beschermingsformules van het beleid

De aanvulling op het MER toetst de milieugevolgen expliciet aan het afwegingskader van de PKB Waddenzee en aan de beschermingsformules van het Structuurschema Groene Ruimte (SGR) en de Habitatrichtlijn. Betoogd wordt dat het voorgenomen beleid geen aantasting inhoudt van wezenlijke waarden en kenmerken. Van belang is welke definitie van aantasting men hanteert. Het SGR en de Habitatrichtlijn geven geen eenduidige definitie. De rechtbank te Leeuwarden heeft in een uitspraak over de proefboringen in de Noordzeekustzone de volgende definitie geformuleerd op basis van de teksten in het SGR: "elke

beïnvloeding van een bepaald leefmilieu of een bepaalde diersoort, die in het licht van de beoogde beschermingsdoelstelling van het Structuurschema Groene ruimte als negatief moet worden gekwalificeerd." Ten aanzien van aantasting zoals bedoeld in artikel 6 van de Habitatrichtlijn is overwogen dat het moet gaan om gevolgen die van betekenis kunnen zijn voor de instandhouding van leefgebieden en vogelpopulaties.

De Commissie constateert dat, gezien de leemten in kennis, niet met stelligheid kan worden beweerd dat het beleid geen aantasting tot gevolg zal hebben zoals in de uitspraak van de rechter is aangegeven. De Commissie heeft echter op dit moment, gezien de dynamiek van het systeem en de omvang van winning, geen reden om aan te nemen dat aantasting van het natuurlijke milieu wel optreedt. Van belang is daarom dat de resultaten van het evaluatieonderzoek, waarvoor in het MER en in dit toetsingsadvies aanbevelingen worden gedaan, voortdurend worden getoetst aan de beschermingsformules in het SGR en in de Habitatrichtlijn. De Commissie acht hierbij met name van belang de gevolgen van de winning op natuurlijke processen en sedimentatie- en erosieprocessen. Ook de gevolgen voor kleischelpenbanken en fossiele banken vormen mogelijk een niet onbelangrijke aantasting.

■ De Commissie adviseert in de beleidsnota op te nemen dat de resultaten van het evaluatieonderzoek voortdurend worden getoetst aan de beschermingsformules in het SGR en de Habitatrichtlijn. Ook adviseert de Commissie in de beleidsnota aan te geven welke maatregelen kunnen worden getroffen indien aantasting van wezenlijke waarden en kenmerken in het gebied blijkt op te treden, teneinde deze aantasting te voorkomen of zoveel mogelijk te verminderen.

Leemten in kennis

De belangrijke leemten in kennis zijn in de aanvulling op het MER adequaat weergegeven. Aanvullingen op het evaluatieprogramma heeft de Commissie in de voorgaande paragrafen gegeven. In de aanvulling wordt niet duidelijk wat de betekenis is van de leemten in kennis voor het besluit. Weliswaar worden enkele wijzigingen in het beleid voorgesteld, zoals het sluiten van de Oostelijke Waddenzee voor schelpenwinning en het niet winnen bij schelpenbanken, de leemten in kennis worden niet systematisch behandeld. Dit is wel van belang omdat de pkb-Waddenzee aangeeft dat bij "*duidelijke twijfel over het achterwege blijven van mogelijk belangrijke negatieve gevolgen voor het ecosysteem, het voordeel van de twijfel in de richting van het behoud van de Waddenzee gaat*" (het voorzorgsprincipe). De betekenis van de leemten in kennis is ook van belang voor het beantwoorden van de vraag of aantasting kan plaatsvinden van wezenlijke waarden en kenmerken in de zin van de beschermingsformules in het Structuurschema Groene Ruimte en de Habitatrichtlijn (zie voorgaande paragraaf).

■ De Commissie adviseert bij het besluit voor alle leemten in kennis systematisch aan te geven hoe hiermee wordt rekening gehouden in het licht van het afwegingskader in de pkb-Waddenzee en de beschermingsformules in het SGR en de Habitatrichtlijn.

Compensatie

De Commissie acht het denkbaar dat ook met de voorgenomen preventieve en mitigerende maatregelen in het beleid er nog milieugevolgen van schelpenwin-

ning zullen resteren. Mede gezien de gesignaleerde leemten in kennis is op dit moment nog niet goed aan te geven wat de aard en de omvang van de milieugevolgen is. Het beleidskader geeft aan dat indien wezenlijke waarden en kenmerken worden aangetast, compensatie verplicht is. In het MER, noch in de aanvulling is aangegeven welke compenserende maatregelen het bevoegd gezag dankt te kunnen treffen.

- De Commissie beveelt aan bij het besluit aan te geven welke compenserende maatregelen mogelijk worden geacht indien wezenlijke waarden en kenmerken van het gebied worden aangetast.

BIJLAGEN

bij het toetsingsadvies en aanvulling op het
milieueffectrapport
Landelijke beleidsnota Schelpenwinning

(bijlagen 1 t/m 5)

GROEN

BIJLAGE 1

Brief van het bevoegd gezag d.d. 13 juli 1998 waarin de Commissie in de gelegenheid wordt gesteld om advies uit te brengen

Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat

Hoofdkantoor van de Waterstaat

Aan
Commissie voor de milieu-effectrapportage
T.a.v. dhr. J.C.J. Lammers, voorzitter van
de werkgroep m.e.r. Landelijke beleidsnota
Schelpenwinning
Postbus 2345
3500 GH UTRECHT

	Commissie voor de milieu-effectrapportage
ingekomen op:	14 JULI 1998
nummer:	1109-98
individueel:	873-29/m 3h
afgeleverd naar:	Ocd, Sc/pres/bib/eh

Contactpersoon
ir. P.J. Kroes
Datum
13 juli 1998
Oms kenmerk
AKO - 5833
Onderwerp

Doorkiesnummer
070-3519358
Bijlage(n)
3 (in 6-voud)
Uw kenmerk

13 JULI 1998

Landelijke beleidsnota schelpenwinning en het bijbehorende milieu-effectrapport

Geachte heer Lammers,

Hierbij doe ik u ter toetsing toekomen de door mij aanvaarde milieu-effectrapportage inzake de Landelijke Beleidsnota Schelpenwinning alsmede voornoemde beleidsnota zelf. Ter informatie omtrent de inspraakprocedure is tevens bijgevoegd een afschrift van de advertentie zoals deze één dezer dagen in de Staatscourant verschijnt.

In afwachting van uw advies,

Hoogachtend,

DE MINISTER VAN VERKEER EN WATERSTAAT,
namens deze,
de plv. Directeur-Generaal van de Rijkswaterstaat,

ir. H. Prins

Postadres: Postbus 20906, 2500 EX Den Haag
Bezoekadres: Johan de Wittlaan 3

Telefoon (070) 351 80 80
Telefax (070) 351 83 35

Rijkswaterstaat 200 jaar

Bereikbaar met trein: 7 (Station CS) of lijn 8 (Station HS)

BIJLAGE 1a

Brief van het bevoegd gezag d.d. 19 oktober 1998 aangaande aanvulling

	Commissie voor de milieu-effectrapportage
ingekomen:	21 OKT. 1998
nummer:	1465-98 per p-or
dossier:	873-51
kopie naar:	Mo bj

Aan
Cie MER,
t.a.v. drs. S.A.A. Morel, secretaris
Postbus 2345 3500GH
Utrecht

Contactpersoon ir. B. de Jong

Doorkiesnummer 070 351 93 66

Datum
15 oktober 1998

Bijlage(n) 19 OKT. 1998

Ons kenmerk
HK/AKO 8622

Uw kenmerk U98/MO/bj/873-58 (fax d.d. 29/9/98)

Onderwerp
MER schelpenwinning

Geachte commissie,

Zoals afgesproken tijdens het gesprek d.d. 5 oktober j.l. met uw Commissie over uw memorandum m.b.t. de MER schelpenwinning doe ik u hierbij toekomen de toegezegde aanvullende informatie.

De plv. directeur- generaal van de Rijkswaterstaat

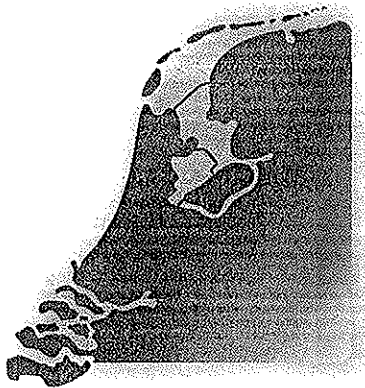
ir. H. Prins

BIJLAGE 2

Kennisgeving van de toetsingsprocedure in Staatscourant nr. 130 d.d. 14 juli 1998

Inspraak Ontwerp Landelijke Beleidsnota Schelpenwinning/MER

Gedurende de periode 14 juli tot en met 31 augustus 1998 ligt het ontwerp van de Landelijke Beleidsnota Schelpenwinning en het bijbehorende Milieu-Effectrapport (MER) ter inzage. Deze documenten doorlopen een inspraakprocedure overeenkomstig de Algemene wet bestuursrecht en de Wet milieubeheer. In het kader daarvan wordt u in de gelegenheid gesteld uw zienswijze op de inhoud van de Ontwerp-Beleidsnota/MER kenbaar te maken.

De Beleidsnota/MER heeft betrekking op de winning van schelpen uit de zeebodem van het Waddengebied (inclusief de zeegaten), de Noordzee (voor de Nederlandse kust) en de Zeeuwse zoute wateren. Het MER beschrijft enkele alternatieven met bijbehorende milieu-effecten.

Waar kunt u de stukken inzien?

Het ontwerp van de Landelijke Beleidsnota Schelpenwinning en het bijbehorende MER kunt u van 14 juli tot en met 31 augustus gedurende de reguliere openingstijden inzien op de volgende locaties.

- het kantoor van Rijkswaterstaat, directie Noord-Holland (Toekanweg 7) in Haarlem;
- het kantoor van Rijkswaterstaat, directie Noord-Nederland (Zuidersingel 3) in Leeuwarden;
- het kantoor van Rijkswaterstaat, directie Noordzee (Koopmanstraat 1) in Rijswijk;
- het kantoor van Rijkswaterstaat, directie Zeeland (Koeistraat 30) in Middelburg;
- het kantoor van Rijkswaterstaat, directie Zuid-Holland (Boompjes 200) in Rotterdam;
- de bibliotheek van het Hoofdkantoor van de Waterstaat (Johan de Wittlaan 3) in Den Haag;
- de bibliotheek van het ministerie van Verkeer en Waterstaat in Den Haag.

Hoe kunt u inspreken?

U kunt zowel schriftelijk als mondeling op het ontwerp van de Landelijke Beleidsnota Schelpenwinning/MER reageren. Uw schriftelijke inspraakreactie dient u uiterlijk 31 augustus 1998 te sturen naar:

Inspraakpunt Verkeer en Waterstaat
Landelijke Beleidsnota Schelpenwinning
Kneuterdijk 6
2514 EN Den Haag

Indien u dat wenst, kunt u verzoeken om vertrouwelijke behandeling van uw persoonlijke gegevens.

Uw mondelinge reactie kunt u kenbaar maken tijdens een openbare hoorzitting, die plaatsvindt op:

dinsdag 18 augustus 1998 in het Johan de Witt-huis
Kneuterdijk 6 te Den Haag

De hoorzitting begint om 14.30 uur. Indien u van deze mogelijkheid gebruik wilt maken, wordt u verzocht dit vóór 13 augustus 1998 schriftelijk aan het inspraakpunt Verkeer en Waterstaat kenbaar te maken.

Wat gebeurt er met uw reactie?

Het inspraakpunt Verkeer en Waterstaat bundelt alle reacties en stuurt deze onder andere naar de minister van Verkeer en Waterstaat. Mede op basis van de inspraak stelt de minister de Landelijke Beleidsnota Schelpenwinning vast. Zo spoedig mogelijk na afloop van de inspraaktermijn kunt u de door het inspraakpunt Verkeer en Waterstaat ontvangen reacties alsmede het verslag van de hoorzitting inzien op de locaties, waar de Ontwerp-Beleidsnota en het MER ter inzage liggen.

Nadere informatie

Voor het aanvragen van het ontwerp van de Landelijke Beleidsnota Schelpenwinning en het MER en/of het verkrijgen van meer informatie over de inhoud hiervan kunt u schriftelijk contact opnemen met het Hoofdkantoor van de Waterstaat, afdeling AKO, Postbus 20906, 2500 EX Den Haag, of telefonisch met de heer P.J. Kroes, telefoon (070) 351 93 58.

Voor inlichtingen over de inspraakprocedure kunt u zich wenden tot het inspraakpunt Verkeer en Waterstaat telefoon (070) 361 87 78.

 Inspraakpunt
Verkeer en Waterstaat

BIJLAGE 3

Projectgegevens

Initiatiefnemer: Directeur-Generaal van de Rijkswaterstaat, voor de Minister van Verkeer en Waterstaat

Bevoegd gezag: Minister van Verkeer en Waterstaat

Besluit: vaststelling van de landelijke beleidsnota schelpenwinning

Categorie Besluit m.e.r.: C16.1

Activiteit: In de Waddenzee, de Noordzee en de Zeeuwse wateren wordt jaarlijks ca. 240.000 m³ fossiele en nieuwe schelpen gewonnen voor verschillende doeleinden (o.a. isolatie onder vloeren van huizen, wegverharding, mengvoederbereiding). Het gaat daarbij vooral om kokkels en *Spisula*-soorten.

Die winning vindt meestal plaats in getijgeulen met behulp van een steekhopperzuiger met een zuigbuis van 15 tot 20 meter. Hiermee kunnen schelpenvoorkomens tot maximaal 5 meter beneden de bestaande bodem worden geëxploiteerd. Het opgezogen mengsel bestaat dan voor een kwart uit schelpen, voor driekwart uit fijner sediment, dat weer overboord gaat. Op die manier worden plaatgebieden tijdelijk verdiept. Het ziet ernaar uit dat de vraag naar schelpen in Nederland groeit. Bovendien lijkt het er op, dat de huidige winning van schelpen in de Waddenzee de natuurlijke aanwas overtreft. De landelijke beleidsnota beoogt een afweging tussen verschillende belangen te maken waarbij zoveel mogelijk tegemoet kan worden gekomen aan de vraag, en aan te geven welke hoeveelheden mogen worden gewonnen op welke locaties en met welke methoden.

Procedurele gegevens:

kennisgeving startnotitie: 4 april 1997

richtlijnenadvies uitgebracht op: 28 mei 1997

richtlijnen vastgesteld op: 2 juli 1997

kennisgeving MER: 14 juli 1998

toezending aanvullende informatie: 19 oktober 1998

toetsingsadvies uitgebracht op: 17 november 1998

Bijzonderheden: In het richtlijnenadvies geeft de werkgroep aan dat het MER vooral aandacht zal moeten besteden aan:

- een heldere formulering van het doel, om daarmee duidelijker alternatieven af te bakenen. Daarbij staat centraal wat in dit geval onder *duurzaamheid* moet worden verstaan;
- de mogelijkheden die de Minister heeft om de praktijk van schelpenwinning te beïnvloeden;
- formulering van integrale alternatieven, waarbij niet alleen de jaarlijkse hoeveelheid schelpen en de situering langs de kust aan de orde komt, maar ook (als dat aan de orde is) de manier waarop in de behoefte aan schelpen kan worden voorzien (inclusief inzet van alternatieve materialen); de afbakening van het studiegebied en de aanwijzing van (potentiële) winlocaties en de voorwaarden waaronder winning kan worden toegestaan;
- de gevolgen voor het oppervlaktewater, de bodem, voor planten en dieren, voor de kustmorfologie en voor archeologische objecten.

Tijdens de toetsing constateerde de Commissie dat het MER essentiële tekortkomingen bevat. Deze hebben betrekking op:

- de raming van de behoefte aan schelpenmateriaal;
- de winbaarheid van schelpenmateriaal;
- de selectie van alternatieven;
- de beschrijving van milieugevolgen;
- de benadering van het aspect duurzaamheid;
- de weergave van leemten in kennis.

Op grond van deze constatering besloot het bevoegde gezag een aanvulling op het MER op te laten stellen. De aanvulling ging in voldoende mate in op de gesignaleerde tekortkomingen. Tevens werd duidelijk dat belangrijke leemten in kennis blijven bestaan over de milieugevolgen van het voorgenomen beleid. De Commissie adviseerde daarom deze leemten in kennis in het evaluatieonderzoek op te nemen en de resultaten voortdurend terug te koppelen naar het vastgestelde beleid en de verleende vergunningen, zodat de mogelijkheid bestaat aanvullende maatregelen te treffen om (onverwachte) milieugevolgen te voorkomen of te mitigeren.

Samenstelling van de werkgroep:

dr. N.M.J.A. Dankers

ir. N.G. Ketting (voorzitter tijdens de toetsingsfase)

J.C.J. Lammers (voorzitter tijdens de richtlijnenfase)

drs. N.M. de Rooij

prof.dr. J.H.J. Terwindt

Secretaris van de werkgroep: drs. M. Odijk (richtlijnenfase), drs. S.A.A. Morel (toetsingsfase).

BIJLAGE 4

Lijst van inspraakreacties en adviezen

nr.	datum	persoon of instantie	plaats	datum van ontvangst Cie. m.e.r.
1.	19980824	Vereniging van Nederlandse Schelpenvissers	Uithoorn	19980903
2.	19980820	Burgemeester en wethouders van gemeente Reimerswaal	Kruiningen	19980903
3.	19980825	Werkgroep Landschapszorg Texel	Den Hoorn	19980903
4.	19980827	Overlegorgaan Waddeneilanden	Den Burg	19980903
5.	19980831	van der Endt-Louwerse b.v.	Yerseke	19980907
6.	19980831	Waddenvereniging	Harlingen	19980907
7.	19980831	DGW&T; vastgoedbeheer en ingenieursdiensten, dir. Noord-Oost Nederland	Meppel	19980907
8.	19980901	Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij; dir. Noord	Groningen	19980907

BIJLAGE 5

Memorandum

Van : Commissie m.e.r., drs. S.A.A. Morel, werkgroepsecretaris
Aan : Directoraat Generaal Rijkswaterstaat, ir. B. de Jong
Betreft : MER landelijk beleidsnota schelpenwinning
Kenmerk : 873-50
Datum : 1 oktober 1998

Inleiding

De Commissie voor de m.e.r. is bij de toetsing van het MER voor de landelijke beleidsnota schelpenwinning aan de hand van de richtlijnen voor het MER en de stand van de wetenschappelijke kennis nagegaan of er tekortkomingen in het MER aanwezig zijn. De belangrijkste punten bij deze toetsing waren:

- ① Probleemstelling en doel: is de raming van de behoefte en de raming van de aanwezigheid van (winbaar) schelpenmateriaal juist en goed onderbouwd?
- ② Zijn de alternatieven daadwerkelijk een afspiegeling van de mogelijke beleidskeuzen en is een meest milieuvriendelijk alternatief geformuleerd:
  - ten aanzien van de wingebieden: zijn de wingebieden adequaat aangewezen en maken de minst kwetsbare wingebieden deel uit van het meest milieuvriendelijke alternatief?
  - ten aanzien van de methode van winning: zijn de beschikbare methoden en randvoorwaarden voor de winning aangegeven, inclusief de meest milieuvriendelijke wijze van winning?
- ③ Zijn de milieugevolgen van de winning voor de wingebieden goed in beeld gebracht en speelt het aspect duurzaamheid bij de vergelijking van alternatieven voldoende een rol?

Op deze hoofdpunten heeft de Commissie in het MER een aantal tekortkomingen gesignaleerd. Dit heeft ertoe geleid dat achtergrondrapporten bij het bevoegde gezag zijn opgevraagd waarin mogelijk de informatie aanwezig is die deze tekortkomingen verhelpt. Na bestudering van de rapporten heeft de Commissie echter geconcludeerd dat de tekortkomingen nog steeds zijn blijven bestaan. De inspraakreacties bleken bovendien bevindingen van de Commissie te bevestigen. Om die reden wil de Commissie de aard van de tekortkomingen en de mogelijkheden deze in een aanvulling op het MER te repareren, bespreken met het bevoegde gezag, tevens initiatiefnemer. Hieronder geeft de Commissie een inhoudelijke toelichting op de gebreken in het MER die zij van essentieel belang acht.

De essentiële tekortkomingen in het MER

De raming van de behoefte van schelpenmateriaal

- De onderbouwing van de vraag naar schelpenmateriaal is in het MER onduidelijk. Het MER gaat uit van uitbreiding van de winning tot jaarlijks 350.000 m³ op plaatsen met winbare hoeveelheden. De beleidsnota gaat uit van een vraag ter grootte van 347.000 - 414.000 m³, maar constateert vervolgens dat deze raming wellicht aan de hoge kant is, waarna de werkelijke vraag op onduidelijke gronden wordt gesteld op 325.000 m³. De te winnen hoeveelheid zou afgerond 300.000 m³ moeten bedragen (pag. 20 beleidsnota). De huidige schelpenwinning (gemiddelde 1990-1997) bedraagt 208.000 m³ (beleidsnota pag. 6) en het aanbod van kokerijen en door import bedraagt 25.000 - 35.000 m³. Het is vervolgens niet duidelijk waarom in het enige reëel geachte alternatief, het uitbreidingsalternatief, de te winnen hoeveelheid wordt gesteld op 400.000 m³. Inclusief het aanbod van kokerijen en door import, zou het totale aanbod aan schelpen de

geprognosticeerde vraag naar schelpen ca. 100.000 m³ overtreffen. Waarom is dat alternatief een reëel alternatief, gezien de geprognosticeerde vraag?

Het nulalternatief en het verschuivingsalternatief worden niet reëel geacht omdat een tekort zou ontstaan. In deze alternatieven wordt echter uitgegaan van een winning van 250.000 m³. Inclusief het aanbod uit kokerijen en door import komt het totale aanbod uit op 275.000 - 285.000 m³. Deze hoeveelheid benadert de "erkende" vraag die in de beleidsnota is gesteld op 325.000 m³. Waarom zijn deze alternatieven, met mogelijk een geringe uitbreiding van de winning, niet reëel en het uitbreidingsalternatief waarin een overschot ontstaat wel?

Inspraakreacties bestrijden de cijfers voor de huidige winning en de behoefteraming¹). Onder andere wordt gesteld dat subsidies de werkelijke vraag kunstmatig hoog houden en dat toepassen van alternatieven de vraag naar schelpenmateriaal kunnen doen afnemen.

Tot slot merkt de Commissie op dat de uitbreiding van de schelpenwinning gerealiseerd moet worden door uitbreiding van de winning van Spisula-schelpen. Uit de raming van de behoefte blijkt niet of Spisula-schelpen geschikt zijn voor de gebruiksdoelinden die de beleidsnota noemt. De Commissie adviseert de volgende vragen in een aanvulling op het MER te beantwoorden om het realiteitsgehalte van alternatieven te kunnen beoordelen:

- Kan de te winnen hoeveelheid van 300.000 m³ worden onderbouwd, en wat zijn de onzekerheden in deze prognose?
- In hoeverre wordt die prognose beïnvloed door subsidies en alternatieve toepassingsmogelijkheden?
- Waarom is het uitbreidingsalternatief een reëel alternatief en het nul- en verschuivingsalternatief niet?
- Kan met de behoefteraming worden aangetoond dat er daadwerkelijk meer behoefte is aan Spisula-schelpen?

De winbaarheid van schelpenmateriaal

Het MER concludeert dat er voldoende schelpen voor winning beschikbaar zijn, echter de spreiding in de gepresenteerde cijfers ligt in de orde grootte van de geprognosticeerde uitbreiding, waarmee de onderbouwing van de haalbaarheid van uitbreiding zwak wordt. Het MER maakt duidelijk dat de natuurlijke aanwas voldoende is, maar toont niet aan dat winbare concentraties aanwezig zijn. Dit wordt ook niet duidelijk in het achtergronddocument "Beschikbaarheid van schelpen voor schelpenwinning" (Cramer 1998). Dit geldt met name voor Spisula-schelpen. De winbaarheid is van belang voor de milieugevolgen. Als de schelpen te veel verspreid liggen zal een groter oppervlak bevestigd moeten worden waardoor de milieugevolgen toenemen. Bij de leemten in kennis (hoofdstuk 7 MER) is aangegeven dat de beschikbare kennis ten aanzien van aanwas, transport, ouderdom en beschikbare voorraad van schelpen als onvoldoende ervaren wordt om de rol van schelpen in het systeem goed te kunnen beoordelen. Tevens is duidelijk dat er grote fluctuaties optreden in de aanwezigheid en dus de winbaarheid van schelpen²].

De Commissie adviseert de volgende vragen in een aanvulling op het MER te beantwoorden:

- Kan aangegeven worden in hoeverre de schelpenvoorraad, met name Spisula, winbaar is? Wat betekent de winbaarheid voor de milieugevolgen van de alternatieven?
- In hoeverre wordt rekening gehouden met fluctuaties in het aanbod en dus de winbaarheid van (met name Spisula) schelpen? Dit is in ieder geval een aspect dat voor monitoring in de evaluatie in aanmerking komt.

De selectie van alternatieven

Gezien de beschermde status van de Waddenzee is in de richtlijnen gevraagd een alternatief uit te werken dat uitgaat van vermindering van de vangst in het Waddengebied en een grotere vangst in de

---

1 Zie ook inspraakreacties 1, 3, 5, 6 en 8, bijlage 4.

2 Zie ook inspraakreactie 3, bijlage 4.

kustzone (verschuivingsalternatief). Daarmee zou duidelijk worden in hoeverre herstel van natuurlijke biotopen in het Waddengebied mogelijk is. Dit alternatief is echter niet uitgewerkt, zonder duidelijke motivering (zie het gestelde hierboven)³). Onderdeel van het verschuivingsalternatief zou kunnen zijn een verschuiving van de winning van de Waddenzee naar de kustzone op basis van ongeveer de huidige vangsthoeveelheden. Nu is een dergelijke verschuiving alleen uitgewerkt in het uitbreidingsalternatief. Daarmee zou een reëel verschuivingsalternatief kunnen ontstaan, waarin gericht gezocht wordt naar winplaatsen die het minst kwetsbaar zijn. Een dergelijk verschuivingsalternatief zou mogelijk tevens het meest milieuvriendelijke alternatief kunnen zijn. Een juiste uitwerking van het meest milieuvriendelijke alternatief is een vereiste in de m.e.r.-regeling. In het geval van de Waddenzee, de Noordzeekustzone, de Ooster- en Westerschelde is dit van bijzonder belang gezien de vereisten in de PKB-Waddenzee, het Structuurschema Groene Ruimte, de Habitat- en de Vogelrichtlijn. Deze vereisten geven aan dat in die gebieden geen wezenlijke waarden mogen worden aangetast, tenzij een zwaarwegend maatschappelijk belang aanwezig is⁴). Het MER en de beleidsnota gaan niet expliciet in op de betekenis van dit beleidskader voor de alternatieven.

De Commissie adviseert de volgende informatie in een aanvulling op het MER op te nemen:

- Gezien de onzekerheden in de prognoses voor de vraag naar schelpen acht de Commissie het uitwerken van een verschuivingsalternatief op basis van de huidige vraag naar schelpen een reëel alternatief. In dit alternatief zou gericht gezocht moeten worden naar niet kwetsbare wingebieden, terwijl kwetsbare wingebieden (bepaalde geulen/geulranden, hard substraat) vermeden zouden moeten worden om ontwikkeling van natuurlijke biotopen mogelijk te maken⁵). In dit alternatief zou ook de winbaarheid expliciet aan de orde moeten komen (zie vorige kopje). Een dergelijk alternatief zou, evenals het uitbreidingsalternatief, expliciet getoetst moeten worden aan het beleidskader dat is weergegeven in de PKB-Waddenzee, het Structuurschema Groene Ruimte, de Habitat- en de Vogelrichtlijn.

De milieugevolgen

In het uitbreidingsalternatief vindt een verschuiving plaats van de vangst van schelpen van de Waddenzee naar de kustzone van de waddeneilanden. Feitelijk betekent dit dat wordt overgeschakeld op de vangst van *Spisula*-schelpen. Zoals eerder gesteld ontbreken gegevens over de beschikbaarheid van deze schelpen. Ook de milieugevolgen van deze feitelijk nieuwe activiteit ontbreken⁶), waarbij het vooral van belang is of levende *Spisula*-banken kunnen worden aangetast. Ook ontbreken in het MER gegevens over de gevolgen voor bodemleven in relatie tot de te bevissen oppervlakken (zie opmerkingen over beschikbaarheid) en over de gevolgen voor de geulranden van de vangst van kleischelpen. Deze gegevens zijn van belang voor het beoordelen van de milieugevolgen van de alternatieven en voor het identificeren van het meest milieuvriendelijke alternatief. De conclusie in het MER dat de schelpenvisserij geen ecologische gevolgen heeft kan op basis van het MER niet worden onderbouwd.

De Commissie adviseert de volgende vraag in een aanvulling op het MER te beantwoorden:

- Wat zijn de milieugevolgen van de voorgenomen activiteit voor *Spisula* (vooral levende banken), bodemleven en geulranden?

Duurzaamheid

Het MER geeft een heldere maar beperkte definitie van duurzaamheid. In die definitie past het niet dat vangst van kleischelpen wordt beschouwd als duurzaam⁷). Het gaat immers om voorraden die niet

---

3 Zie ook inspraakreactie 8, bijlage 4.
4 Zie ook inspraakreactie 6, bijlage 4.
5 Zie ook inspraakreactie 8, bijlage 4.
6 Zie ook inspraakreacties 4 en 6, bijlage 4.
7 Zie ook inspraakreactie 3, bijlage 4.

meer aangevuld kunnen worden. De vangst is daarmee altijd groter dan de aanwas. Het MER onderkent dit niet.

Het MER gaat niet in op het in stand houden van voldoende (verse) voorraad schelpen. Ook dit is een aspect van duurzaamheid. Schelpenbanken kunnen dienen als substraat voor oester en andere organismen (duurzaamheid in termen van randvoorwaarden voor ecologische ontwikkeling). Het MER beschouwt duurzaamheid alleen als het niet méér winnen dan de natuurlijke aanwas per jaar (duurzaamheid in termen van massa per jaar).

De Commissie adviseert de volgende vraag in een aanvulling op het MER te beantwoorden:

- Kan de duurzaamheid van de voorgenomen activiteit worden aangegeven, waarbij het begrip duurzaamheid wordt gehanteerd zoals hierboven is gesteld?

Leemten in kennis

Het MER bevat vele onzekerheden en leemten in kennis die niet als zodanig benoemd zijn. Het belang van die leemten voor de besluitvorming is groot, maar in het MER niet aangeduid. Op enkele van deze leemten is hierboven ingegaan.

De Commissie adviseert de volgende informatie in een aanvulling op het MER te geven:

- Een (gestructureerde) opgave van leemten in kennis, evenals het belang van die leemten voor de besluitvorming en de wijze waarop in de besluitvorming met die leemten wordt omgegaan. De Commissie acht daarbij de volgende elementen in kennis van essentieel belang:
  - de gevolgen van visserij op Spisula-schelpen, met name op de lange termijn;
  - het belang van kleischelpen voor ecologie en stabiliteit van geulranden;
  - het ecologische belang van losliggende schelpenbanken in geulen.
- Wat zijn de eventuele gevolgen van beleidsbeslissingen zoals het afsluiten van geulen voor schelpenvisserij, voor de hoeveelheid die beschikbaar is voor de winning?
- Hoe wordt in het evaluatieprogramma op deze leemten in kennis ingespeeld?

